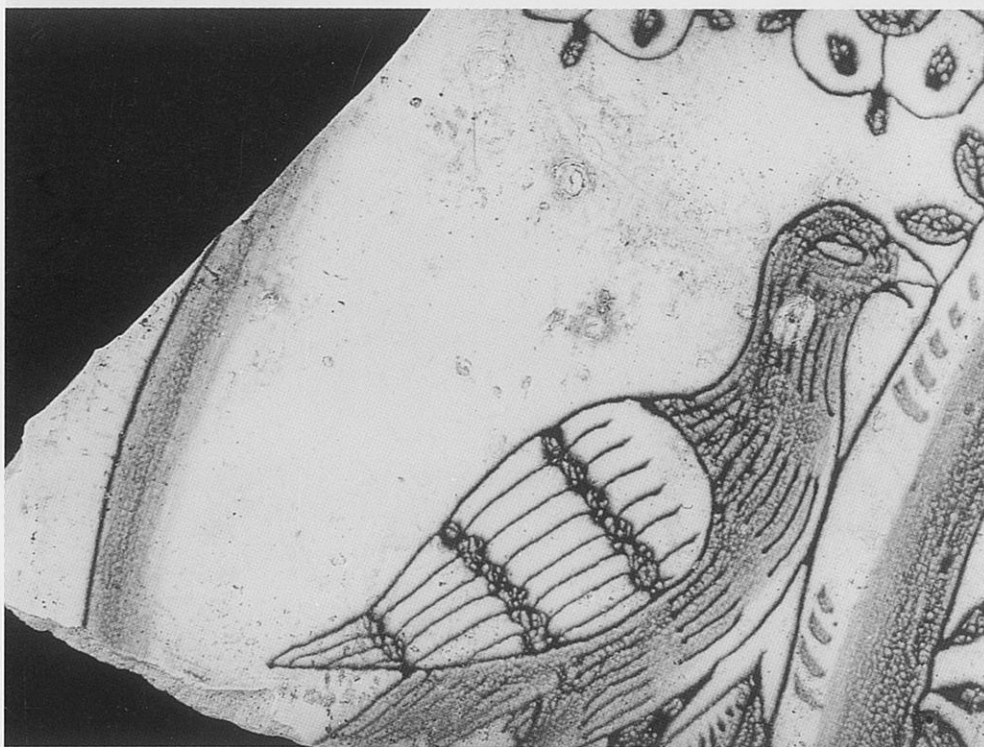

V **HISTORISCH** G VOORBURG

- De Kerklaan aan het water
- Een dorpsgezicht van Voorburg

Van de redactie

Het komt maar zelden voor dat een archief van oude documenten bewaard blijft in het huis waarop het betrekking heeft. Vaak zijn zulke oude papieren en akten indertijd niet overgedragen aan volgende bewoners. Ze zijn daarvoor losgeraakt van hun object, hebben hun waarde voor de bezitters verloren en zijn vervolgens weggegooid of vernietigd.

Het is dan ook een gelukkige bijzonderheid dat zo'n archiefje van enkele huizen in de Kerkstraat, een van de oudste straten van Voorburg, wél bestand is gebleken tegen de tand des tijds. Ticia Rueb, die een van deze oude huizen bewoont en dit archief in bezit heeft, beschrijft in dit nummer van Historisch Voorburg de geschiedenis van de Kerkstraat aan de hand van deze documenten. Ze gaat in op de gegevens die ze bieden over de huizen, de bewoners en hun middelen van bestaan en op tal

van intrigerende vragen die deze bronnen oproepen. Het bijzondere van juist dit archiefje is ook gelegen in de hoge ouderdom van enkele stukken erin, die de auteur in staat stelt de geschiedenis van de Kerkstraat te schetsen vanaf de 16e eeuw, in aansluiting bij de gegevens over het oude Voorburg die uit de late Middeleeuwen zijn overgeleverd.

Nog in de tweede helft van de 19e eeuw lag achter de bebouwing van de Kerkstraat en de Herenstraat een gebied van moestuinen met sloten tot aan de Vliet. De sloten zijn nadien gedempt en het terrein is bebouwd, onder meer met het gebouw van de openbare lagere school. Dit gebouw heeft inmiddels alweer het veld moeten ruimen voor het huidige complex van luxe flats en de parkeergarage aan de Raadhuisstraat. In het nu verdwenen schoolgebouw werd in de zomermaanden

van het oorlogsjaar 1942 een grote tentoonstelling van geschilderde dorpsgezichten van Voorburg georganiseerd. De getoonde doeken waren de inzendingen voor een in 1941 uitgeschreven prijsvraag en het overweldigende aantal reacties op die wedstrijd, meer dan 200 schilderijen, bepaalde de grote omvang van de expositie. Van het enthousiasme waarmee deze tentoonstelling in Voorburg werd begroet, kan iets blijken uit het verhaal dat aan deze bijzondere gebeurtenis is gewijd.

Deze twee bijdragen, de ene over de vroege, de andere over de recente historie van Voorburg, vormen samen de derde, helaas enigszins vertraagd verschijnende aflevering van Historisch Voorburg 1998, die de redactie hierbij met gepaste trots aan u voorlegt en waarmee zij alweer de vierde jaargang van het tijdschrift afsluit.

Inhoud

Van de redactie	3
De Kerklaan aan het water	4
Een dorpsgezicht van Voorburg	16
Colofon	26

*Foto omslag:
Tegelfragment met paars decor
(mangaan), 17e eeuw.
Collectie auteur*

de Kerklaan ^{aan het water}

Deze bijdrage gaat over de historische bebouwing van de Voorburgse Kerklaan (zoals de Kerkstraat tot 1885 heette) vanaf de late Middeleeuwen tot heden. Mijn eigen woonomgeving staat centraal omdat ik de beschikking heb over relatief onbekend materiaal, waaronder bouwtekeningen, bodemvondsten en koopakten. Deze laten zich goed combineren met eerdere publicaties over het oude dorp en het omliggende gebied. De akten maken deel uit van een 19e-eeuwse collectie die 21 'Kerkstraatstukken' telt en betrekking heeft op vier, later vijf percelen. Dit 'Kerkstraatarchief' bevat reeksen 'opdrachten' (oorkonden), voornamelijk uit de 17e en de 18e eeuw, evenals notariële akten, onderhandse akten en veilingstukken uit de 19e eeuw die ook seriële gegevens verschaffen. De percelen in kwestie strekken zich in hoofdzaak uit tussen de oude rooilijnen van het brede gedeelte van de Kerkstraat en van de Raadhuisstraat. Deze straten lopen niet parallel; bijgevolg varieert de lengte van de kavels van 33 tot 35 m. De totale breedte is niet precies aan te geven, omdat samenvoeging en erfsplitsing, uitbreiding en inkrimping aan de orde van de dag zijn geweest.

Ticia Rueb (1945) is historica, gespecialiseerd in de vroegmoderne tijd. Sinds 1972 woont zij in de oude dorpskern van Voorburg.

4

Het jongste document uit het 'Kerkstraatarchief' dateert van het begin van deze eeuw, het oudste uit 1578. Chronologisch sluiten ze naadloos aan op het *Memoriboec* van de Voorburgse kerk, een verzameling leggers waarin erfpachten werden geregistreerd. Erfpachten zijn renten die de gelovigen op hun sterfbed aan de

lokale kerkelijke instellingen vermaakten. Wat betreft de Kerklaan verschaft het memorieboek fragmentarische gegevens vanaf ca. 1440 tot 1557. Testamenten en transportakten documenteren de bebouwingsgeschiedenis van de Kerklaan ieder vanuit hun eigen invalshoek en met de beperkingen eigen aan het tijdsgewricht.

Het gros der transacties in de Kerklaan vond plaats vóór de 19e eeuw, voorafgaand aan de invoering van de moderne staat en haar instellingen. Daartoe behoort de kadastrale registratie met de daarbij behorende kaarten met nummers, cijfers en afmetingen die het mogelijk maken elk onroerend goed exact te lokaliseren. In de Kerkstraatakten werd echter in 1815 nog het zogenaamde assenkruis gebruikt; vier windrichtingen met

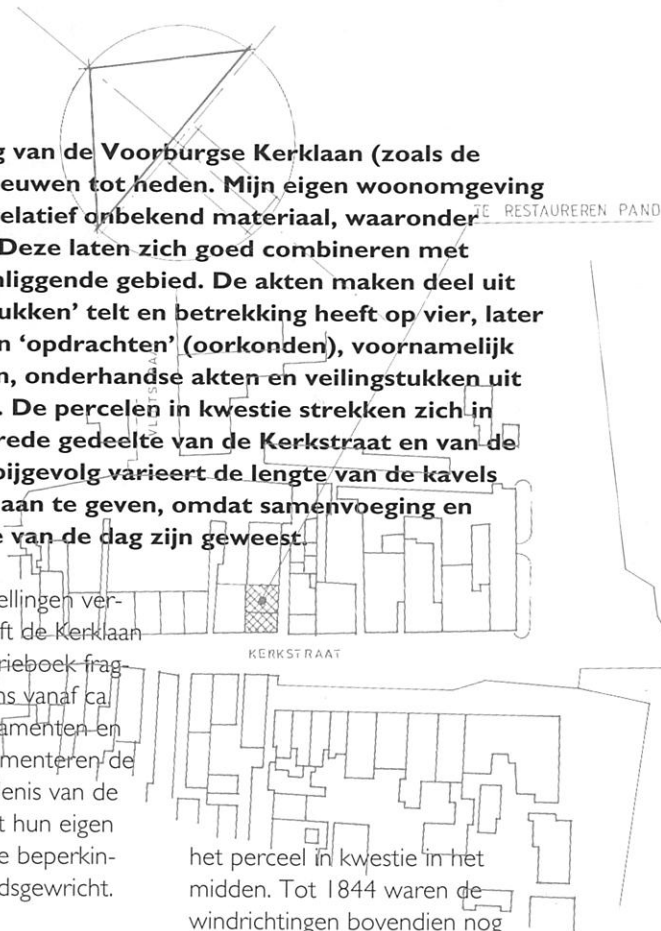
het perceel in kwestie in het midden. Tot 1844 waren de windrichtingen bovendien nog niet duidelijk gerelateerd aan de magnetische polen en 'enkelvoudig'. In het noorden, oosten, zuiden en westen werd slechts een straat, een water of een wei aangegeven, of de naam van een eigenaar, huurder of pachter. Voor de belanghebbenden waren de vier windrichtingen destijds duidelijk genoeg, maar eeuwen nadien levert deze configuratie een ware puzzel op, te meer daar in opeenvolgende akten in westelijke richting nu eens de

Doorsnede van Kerkstraat 38, gezien vanaf de achterzijde, vanuit de richting van de Raadhuisstraat.

*Tekening Architectenbureau J. Walraad, Brielle
Collectie auteur*

PLAAT VOOR RESTAURATIE VAN HET
PAND KERKSTRAAT 38/40 VOORBURG.

Kerklaan, dan weer de Herenstraat wordt aangeduid. Soms worden beide straten in één adem genoemd, ondanks het feit dat ze loodrecht op elkaar staan. Het mag duidelijk zijn dat het in veel gevallen onmogelijk is de relatie te leggen tussen een koopakte uit het verleden en een specifiek pand (of een gedeelte daarvan) dat nu in het omschreven stukje Kerkstraat staat. Om speculatie te vermijden is de kern van deze bijdrage gebaseerd op die gegevens die onmiskenbaar betrekking hebben op Kerkstraat 34 en 38 en hun erf.

**Het in deze bijdrage
besproken gedeelte van
het 'Kerkstraatarchief'**

Transportakten

20 juli 1578
13 oktober 1626
laatste dag van september 1639
26 mei 1645
17 september 1645
4 mei 1648
10 mei 1664
28 augustus 1681
14 april 1797

Openbare verkopen

14/21 juli 1815
24 maart 1830
20/27 november 1844

Onderhandse akten

31 maart 1845
20 maart 1846

De stukken zijn niet gecatalogiseerd
en niet toegankelijk.

Conservering en nieuwbouw

Halverwege de Kerkstraat, in het brede gedeelte, staat een huis dat samengesteld is uit diverse delen. Op wat nu binnenmuren zijn bevinden zich bijvoorbeeld restanten van raamkozijnen. Onderling verschillen de delen in hoogte en breedte en een haakse hoek vind je er niet. De gevel is 19e-eeuws en heeft twee deuren en twee blindnissen omwille van de symmetrie. Het voorhuis is hoog en licht. Het achterhuis is een kwart slag gedraaid ten opzichte van het voorhuis en bestaat uit diverse delen. Dit gedeelte is smaller en over de hele linie lager. Het ademt de sfeer van een oude boerderij. Wanneer de verschillende ruimtes werden gebouwd is niet exact na te gaan, maar uit de constructie blijkt duidelijk dat het derde stuk vanaf de straat het

oudste is. Anders gezegd, er kwamen in de loop der tijden steeds meer opstallen op het erf te staan, tot aan de rooilijn toe. Rechts van het achterhuis is een langgerekte plaats en links, aan de kant van de kerk, een poort. Daar is de derde buitendeur. Er rust een servituut op, een recht van overpad, omdat het pand kadastraal gescheiden werd van de opstallen erachter en aan de overzijde van de poort. Aan de overkant staan twee witgepleisterde huisjes die vorig jaar zijn gerestaureerd. De opslagruimte ernaast werd in dezelfde tijd gerenoveerd en voor bewoning geschikt gemaakt naar de eisen van deze tijd. Het lage profiel dat zo karakteris-

Raam aan de achterzijde van Kerkstraat 38. De constructie is het gevolg van de samenvoeging van de bouwdelen. Vergelijk de afbeelding van de doorsnede van het huis op pag. 4.

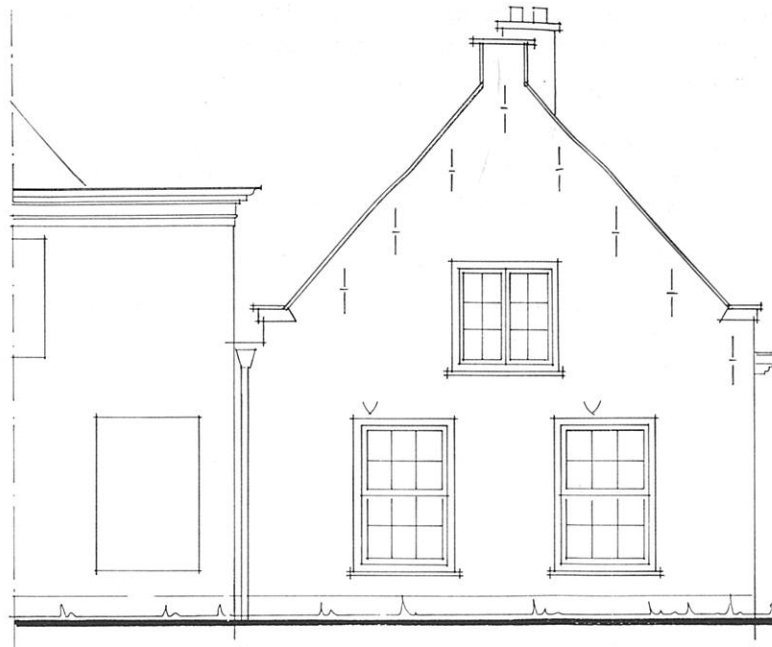
Foto M.G. Trapman

Kerkstraat 34 (links) en 38 (rechts), na de restauratie van nummer 38 in 1976.

Foto collectie auteur

De voorgevel van Kerkstraat 34.
Tekening Architectenbureau
P.S.A. de Wit, Odijk.
Collectie auteur

tiek is voor een oud dorp is hier bewaard gebleven. Alleen al de lokatie tussen kerk en Vliet doet veronderstellen dat hier vanaf de late Middeleeuwen optrekjes hebben gestaan. Dat suggereren ook de sloppen en stegen rondom. Op de functie van deze onbebouwde stroken kom ik later in deze bijdrage nog terug.

Tot voor kort liep bovengenoemde poort vanaf de Raadhuisstraat via de Kerkstraat naar de Schoolstraat door. Aan de kant van

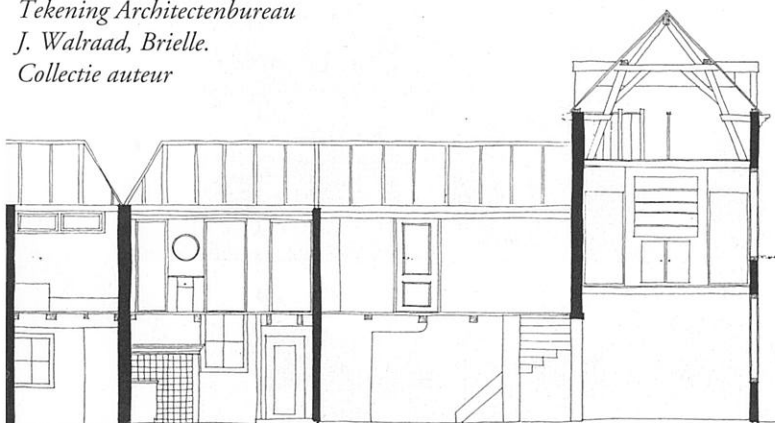
nummer 34 en 38 is de doorsteek aan het eind door een garage geblokkeerd. De voormalige bedrijfsruimte achterin de poort is afgebroken en vervangen door een moderne blokkendoos. Dit pand heeft zich van het poortcomplex afgewend; de ingang is uitsluitend nog aan de achterkant, de kant van de Raadhuisstraat. Met uitzondering van een oude schuur is daar alles nieuw, dan wel ontdaan van enig historisch belang. Ook de Raadhuisstraat zelf is betrekkelijk nieuw, maar het tracé is oud. Eertijds liep er een brede sloot, een singel, die op de oudste kadastrale kaart (1830, gegevens van ca. 1813) de suggestieve naam 'stinksloot' kreeg. In de akten is de middeleeuwse aanduiding 'buursloot', 'gemene sloot' of 'binnensloot' tot ver in de 19e eeuw behouden gebleven.

Functieverlies en degradatie

De buursloot, die achterlangs de erven van de Herenstraat en van de Kerkstraat naar de Vliet liep, werd rond de laatste eeuwwisseling gedempt. Na een eeuw van cholera-epidemieën zullen nieuwe ideeën over hygiëne daar wel debet aan zijn geweest. De andere waterlopen in de dorpskern waren eenzelfde lot beschoren. Alleen al aan de vele insteekjes langs de Vlietkant is te zien dat er talloze sloten zijn geweest, waaronder de westsloot en de oostsloot met zijn haven, daar waar nu de Schoolstraat loopt. De oostsloot heeft ook nog een zijtak gehad. En dan natuurlijk de kerk- of havensloot die een centrale plaats innam tussen de andere. De Vliethavens werden aangelopen door kleine platbodems als het 'Westlandertje', maar voor tjalken, die in de binnenvaart gingen domineren, waren ze te klein. De Vliet werd in 1891 verbreed en de kleine waterlopen successievelijk gedempt. De haven in de Kerkstraat werd rond 1912 gedicht, maar het profiel is gedeeltelijk in de bestrating behouden gebleven. Een smalle ingang bij de Vliet leidde naar de havenkom die doorliep tot waar de straat halverwege het laagst is, onderaan de helling vanaf de Herenstraat, bij de eerder beschreven doorsteek van de poort. Daar werd gelost en geladen. Op microniveau, vanuit het dorpsperspectief gezien, hebben de panden aan deze havenkom op een strategische plaats gestaan, op een snijpunt

Dwarsdoorsnede van Kerkstraat 38, vanuit de poort. Aan de rechterzijde is de voorgevel aan de Kerkstraat.

Tekening Architectenbureau
J. Walraad, Brielle.
Collectie auteur

van land- en waterwegen. De uitbreiding van de bebouwde kom ten koste van het tuinbouw-areaal ging vooraf aan het dempen van de sloten. Op de hierbij afgebeelde kadastrale kaart van 1893/1903 (gegevens ca. 1878?) zijn aan de overzijde van de buursloot nog moestuinen en ander groen aangegeven. In 1881 moesten de tuinen wijken voor allerlei panden, waaronder een school. Op hun beurt zijn die gebouwen ruim tien jaar terug gesloopt ten behoeve van flats en een parkeergarage. Uit de bouwput kwam archeologisch materiaal te voorschijn dat heeft bijgedragen tot de kennis van de ontginningsgeschiedenis van het 'ambacht' Voorburg. Het rechtsgebied van zo'n ambachtshierlijkheid was ruimer gedefinieerd

dan dat van een gemeente, maar de kern daarvan was altijd rondom de kerk.

Water en veen

De Kerkstraat, met zijn sloppen en stegen, heeft een fijnmazige bebouwingsstructuur. De natuurlijke afwatering van het oude duin ligt aan de basis daarvan. Vanaf deze strandwal (de Herenstraat) liepen krekken naar een geul, de Vliet. Ten behoeve van de ontginning werden deze stroompjes uitgediept en recht getrokken. Nabij de kerk kwamen op deze wijze de vier hierboven genoemde sloten en daartussenin langgestrekte, in cultuur gebrachte stroken, vroeger 'weren' geheten. Aan de overzijde van de Vliet zetten de weren zich tot in het oneindige voort. De bebouwing van de dorpskern beneemt echter het zicht op dit aloude ontginningspatroon.

De middeleeuwse ontginningsgeschiedenis van het ambacht Voorburg is slechts spaarzaam gedocumenteerd in kerkelijke archieven, processtukken die over conflicten rondom de waterhuishouding gaan, oorkonden, rekeningen en in het bodemarchief. Het laatste in eerste instantie dat van de strandwal. Ter hoogte van het Gemeentehuis, vlakbij de Oude Kerk, zijn sporen van bewoning gevonden die teruggaan tot de 13e eeuw. Er heeft daar waarschijnlijk een boerenhoeve gestaan. Een voorloper van de huidige kerk was er in 1285 al. Op het zand van de duinrug hield men van nature de voeten droog, maar op de drassige kleiveengronden bij de Vliet was dat niet het geval. De eerste opstallen die op het lage stuk Kerklaan verschenen, zijn dan ook op een ruggetje tussen de krekken gebouwd. Dat is althans het geval bij het oudste gedeelte van 'Middendorp', het

De poort, gezien in de richting van de Kerkstraat. Links de samenstellende delen van Kerkstraat 38.

Foto collectie auteur

Kerkstraat 34. Rechts, achter de boom, nummer 38.

*Foto P. Elferink, 1994
Collectie auteur*

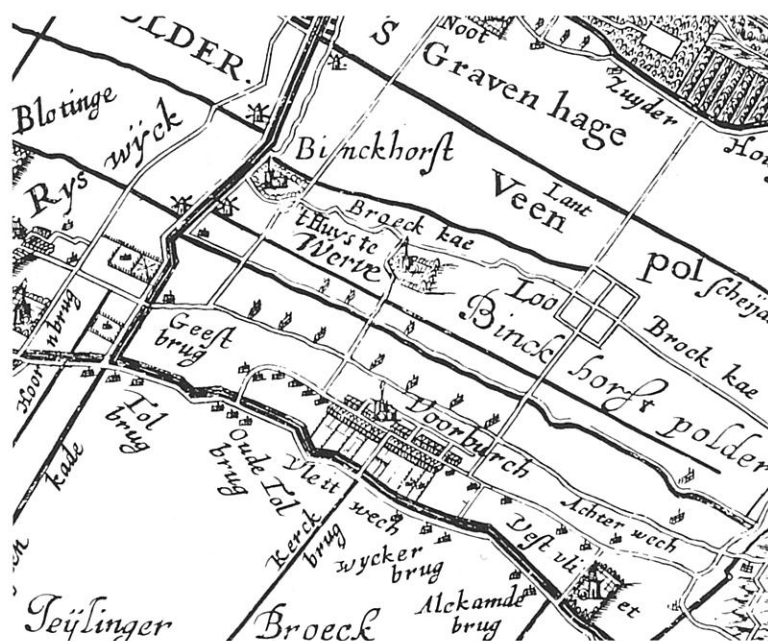
De Kerklaan en omgeving.
Landmeterskaart 'Opgemeten
door Wetselaar' 1893/1903.
Collectie Kadaster Zuid-Holland,
Vestiging Zoetermeer

Het ontginningspatroon van de Vlietstreek is (gelijk elders) een lappendeken; her en der werden door de landsheer of zijn leenman stukjes woeste grond uitgegeven om te worden gedraineerd. In dit verband wil ik vooral wijzen op de exploitatie van veen als motor voor de ontwikkeling van de kleine ambachtsheerlijkheden bij de Vliet. Tot deze bedrijfstak behoorde immers een scala van activiteiten, zoals het graven van evenwijdige drainagesloten, greppels en putten, het steken en verwerken van de plaggen en het transport naar de steden, waar de consumenten waren geconcentreerd. De turfwinning was weliswaar beperkt tot de droge maanden van het jaar, maar dan was dit bedrijf ook behoorlijk arbeidsintensief en stelde de nodige eisen aan de voedselvoorziening en de infrastructuur. Met deze invalshoek krijgen we de contouren van Voorburg geleidelijk aan in beeld.

Uiteraard vond het vervoer van turf over het water plaats, want zelfs de kleinste schuit heeft een grotere vervoerscapaciteit dan een man met een mand op zijn rug. Nabij de overslagplaatsen, dammen (later sluizen), voetveren en bruggen, kwamen facilitaire bedrijfjes. Men denke bijvoorbeeld aan een herberg met een moestuin of aan een werf met zeilmakers en timmerlieden. In een aantal Kerklaanakten worden de beroepen van eigenaren of omwonenden vermeld, onder wie in de jaren 1639-1681 vier met naam en toenaam aangeduide vrachtschippers. De schippers-families woonden in twee panden op enige afstand van elkaar en trouwden onderling. Het huis van schipper 'In de Veen' keek uit op 'Middendorp', de oude herberg bij de brug.

Aan het eind van de 13e eeuw werd vanuit het Haagambacht 't 's graven veen' of 'heerenveen' afgegraven (het huidige Bezuiden-

*De Vliet bij Voorburg, met de
bruggen en de sloten.
Detail van de kaart van het
Graafschap Holland (door Jacob
Aertsz Colom, 1639)*

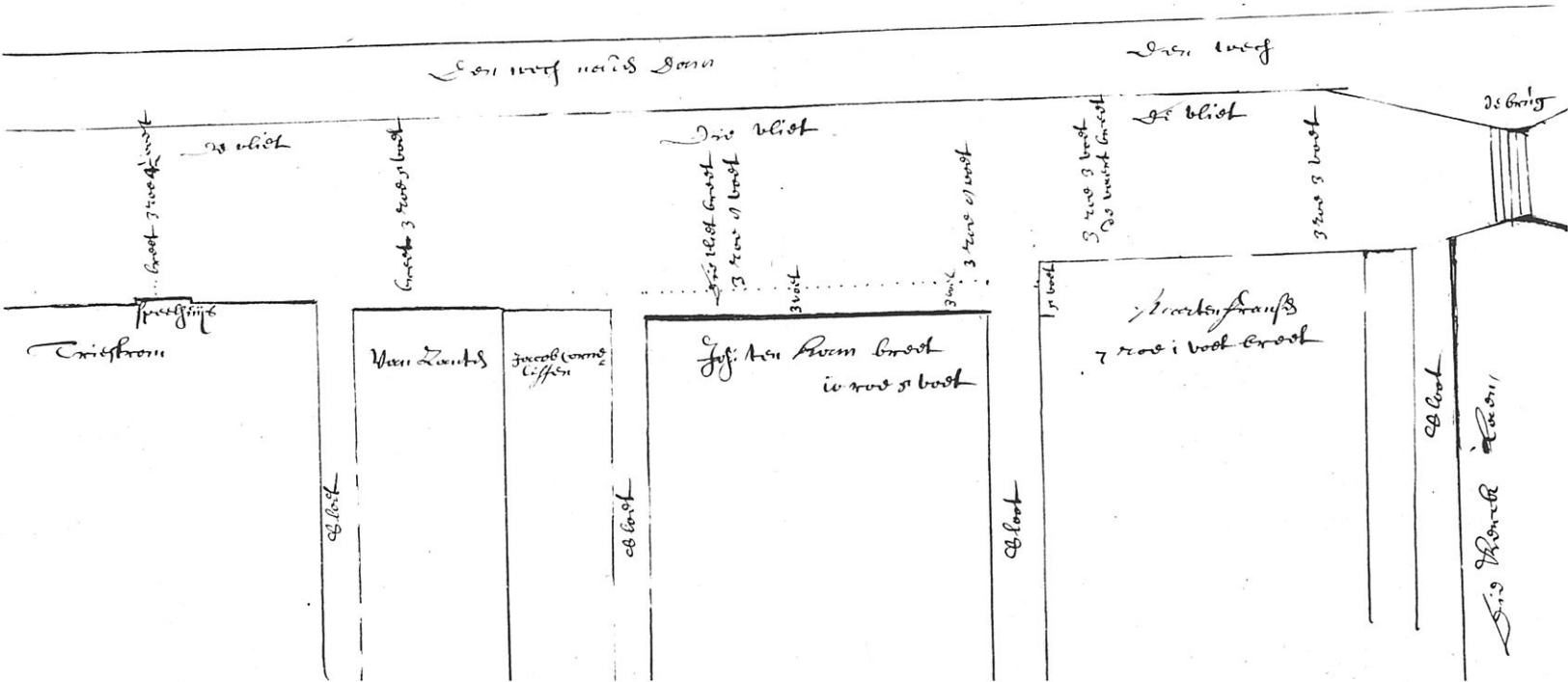
De sloten ten noordoosten van de Kerkbrug in 1648.
Boven: 'Den wech na den Dam'.
Rechts: 'de brug' en 'Die Kerck Laen'.
Onderaan tussen de sloten van rechts naar links: de percelen van Maerten Franssen, Johan ten Ham, Jacob Cornelissen, Van Zanten en Triestrom (met een 'speelhuijs' aan de Vliet).
Schetskaartje (1648) bij een verzoek van Johan ten Ham een 'Plaetinge' (beschoeiing) aan de Vliet te mogen aanbrengen.
Collectie Archief van het Hoogheemraadschap van Delfland, Delft

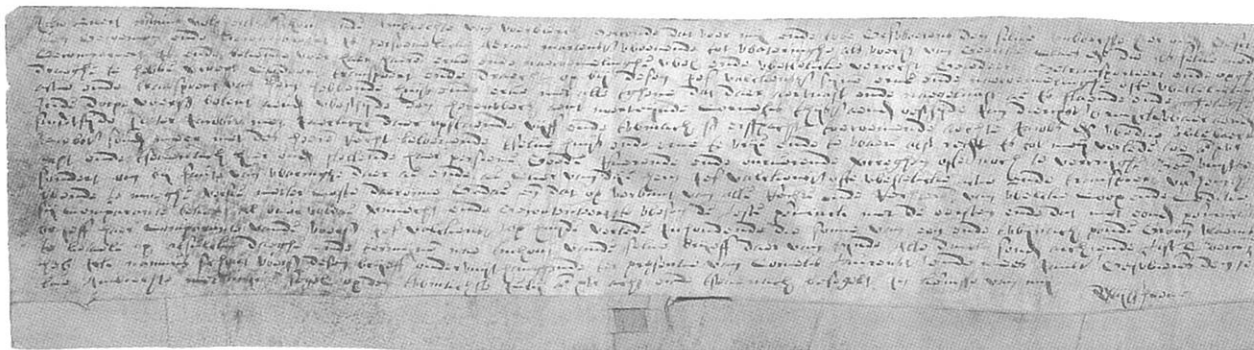
hout). Kort na 1316 kwam de exploitatie van een ander veen van de graaf, het Nieuwveen in Nootdorp, op gang. De hoeveelheid exploitabel veen werd nu eenmaal bepaald door de grondwaterstand. Om aan de groeiende vraag naar brandstof te kunnen voldoen werden steeds nieuwe kavels ontgonnen. De aan het Nieuwveen grenzende Tedingebroek was, zoals eerder vermeld, tegen het eind van de 14e eeuw gedeeltelijk gedraineerd, met name aan de kant van Delft en Nootdorp. Rond 1506 kwam de woeste grond met 'dobben' (veenpoelen) tussen de Leidse dam en de Wijkerbrug aan de beurt. De pachtovereenkomst van het 'Wijsenland' (plassengebied) ter hoogte van die brug, gold 'soe langhe tot de veen utghedolven sel wesen'. Ook het veld achter de erven van de Kerklaan werd

geëxploiteerd, dat wil zeggen het terrein waar nu de flatgebouwen aan de Raadhuisstraat staan. Daar werd vermoedelijk in de eerste helft van de 17e eeuw turf gestoken en ook klei gewonnen. De Archeologische Werkgroep Voorburg trof er naast kleiputten sporen van twee typen veenputten en twee evenwijdige sloten aan. Een smalle, die een houten beschoeiing heeft gehad en een brede in het verlengde van de Sionstraat.

Ten tijde van de ontginning van het 'Wijsenland' in de vroege 16e eeuw, wordt het veld in kwestie eenvoudigweg als het 'weitje' aangeduid. Dit veld grenst aan de zuidkant aan de Vliet en aan de oost- en westkant aan de sloot die kort daarop de 'buursloot' wordt genoemd. De derde kant wordt niet genoemd. Of dit water

verwijst naar het Raadhuisstraat-tracé, dan wel naar de brede sloot die tijdens het archeologische bodemonderzoek werd ontdekt, is niet duidelijk. Het woord 'buur' of 'gemene buur' verwijst naar de bewoners als collectief met hun rechten en plichten wat betreft het onderhoud van 'buurtvoorzieningen' als paden en waterlopen. Op de buursloot in kwestie mochten de geburen met hun schepen varen. De oostsloot bij de huidige Schoolstraat was eveneens een 'gemene sloot'. Tussen 1738 en 1793 was er een leerlooierij naast gevestigd, een uiterst vervuilende bedrijfstak. Dit moet dus wel de ergste 'stinksloot' van het dorp zijn geweest, maar in de 18e eeuw tilde men daar minder zwaar aan. De transportfunctie van de buursloot is tot halverwege de 19e eeuw in het Kerkstraat-

archief gedocumenteerd. 'Alles strekkende van straat tot aan de buursloot en zodoende aan voor- en achterzijde te water bereikbaar,' zo worden de panden aan de poort bij de havenkom in de veilingstukken van 1844 aangeprezen. En met goede reden, want vanaf 1830 was daar een aannemersbedrijf gevestigd; de ene meestertimmerman volgde de andere op. Vóór aan de Kerkstraat, in het huisje met de puntgevel (nummer 34) was de timmermanswinkel gevestigd. Boven de woninkjes achter de winkel was een droogzolder voor het hout en aan de achterkant (Raadhuisstraat 53 en 55) was de timmermansloods en dus stellig een steiger aan de sloot. Destijds werd hier hout per schip aangevoerd en eerder zal de buursloot ook voor het vervoer van turf, klei en zand zijn gebruikt. Archeologisch bodemonderzoek heeft aangetoond dat er heel wat met duinzand werd gesleept. Het werd vervoerd om veenputten te dichten en de bodem op te hogen ten behoeve van huizen en dijken, tot in Delft toe. In het

aannemersbedrijf links in de poort is zelfs tot tweemaal toe de vloer met zand opgehoogd. Dat brengt ons terug op ons kernonderwerp, de huizen tussen Kerklaan, Vliet en buursloot.

De huizen

Lang voordat de stenen brug wordt genoemd, vóór 1440, was er aan de Kerklaan een perceel met een huis erop in eigendom van Machtelt Backers. Ter rechterzijde van haar erf was de Vliet. Hoe groot de afstand was tussen haar erf, de laan en de Vliet valt uit de tekst van de akte niet op te maken. Links van Machtelts erf lag een tweede erf en aan de achterkant een derde. Machtelts woning moet betrekkelijk dicht op die van haar achterbuur hebben gestaan, want het veenweijte was te drassig voor huizenbouw. Bij het achterste erf, dat evenals Machtelts huis met erfpacht was belast, is later toegevoegd: 'ende dees

woninghe is vergaen ende dat eerf is uytghegeven'.

In 1506 stond er een huis 'opte Vliet [...] an de stenen brugge', dat werd bewoond door Jan Pieterszoon die Timmerman heette, dan wel timmerman was, vermoedelijk het laatste. Zo'n vijftig jaar later, in 1557, is er wederom sprake van een Jan Pieterszoon timmerman die wel een kleinzoon van de vorige zal zijn geweest. Ook deze Jan had een huis aan de Kerklaan, maar het staat niet vast dat het op dezelfde plek heeft gestaan. Zijn weduwe had nog een tweede, verhuurd huis met een erf aan de Kerklaan. Van geen der beide huizen is de lokatie nader omschreven. Er heerste destijds een epidemie die in 1557 alleen al in Voorburg in zeven maanden tijd aan zo'n vijfhonderd parochianen het leven kostte. De klerk die de percelen beschreef zal dus wel overbelast zijn geweest.

Ruim 20 jaar later, in 1578 koopt ene Jef Valckenzoon een huis met erf. Daarmee zijn we bij de oudste transportakte uit het

*De oudste akte uit het
'Kerkstraatarchief'.
Transportakte van 20 juli 1578.
Perkament, 36 x 11.5 cm.
Collectie auteur*

Onderhandse akte, waarin de winkelierster weduwe Boek-Krikboom toestemming geeft aan haar buurman, de timmerman Wennekers, het slop tussen hun huizen te bebouwen. Akte van 30 maart 1845.
Collectie auteur

voorwaarden, dat die muur blijft haer privaat eigendom
ende ondergeteekende, ter andere Lyde, balen in gemelde
muur gaan balken of boorden zal mogen inlaten.
Dat de ondergeteekende ter andere Lyde, bij de verbouwing
van Lijnwand de Gradauxsche Houtblooming, behoort te zal regel
door een Lakgoot, behoort te zal met daerom dienste loo
ende uitwatering daerom door een behoort te zal goot. Lakgoot.
leiden, Sonder dat het pand van den ondergeteekende, ter eenre,
daarvan lost heeft, of enig nadeel lydt.
Dat de ondergeteekende ter eenre ende, in korten van de goot
an uitlooming, en oovvorts, welke by daer, worden kapitaal op
tachtig gulden, zal betalen, Dertig gulden, te voldaan in
termynen, vier of op den eerste, November 1840. Les en Dertig
Dit achten de voorschraeven Lakgoot en uitwatering, wat

Kerkstraatarchief beland. Deze serie loopt door tot 1681. Dan verdwijnt het perceel als zelfstandig gegeven uit beeld, want het wordt door de buurman ter linkerzijde gekocht en opgenomen in een andere serie die de jaren 1644-1810 bestrijkt. Hier beperk ik me tot de oudste reeks.

In 1578 was Jef Valckenzoons erf aan de westzijde beland door de Herenstraat, aan het noordeinde door ene Cornelis Thijszoen en aan de oostzijde door een pachter (van het weitje?). In het zuiden (in de richting van de Vliet) woonde Pieter Janszoon, de zoon van de overleden timmerman Jan Pieterszoon. Opvallend is dat alleen deze akte zwijgt over de buursloot in het oosten en ook over een omheining. Waarschijnlijk was die er dus nog niet, want in alle latere stukken is het onderhoud van de omheiningen aan

één en soms twee gespecificeerde kanten een vast bestanddeel van de tekst. Dit servituut wordt nog eens herhaald op de rug van de bovenste akte van een serie. Van de akten van 1626, '39 en '45 zijn de zegelstaarten 'doorgestoken', dat wil zeggen aan elkaar gehecht. Hoewel er tussen 1578 en 1626 een of meerdere akten ontbreken, blijkt onomstotelijk uit de details van de tekst dat het om een en hetzelfde perceel gaat.

Wijzigingen

Tussen 1639 en 1645 is het terrein in kwestie als het ware getransformeerd: er werd vermoedelijk voor het eerst in steen gebouwd en ook een moestuin aangelegd. De kavel werd ook nog iets breder. De stoelenmaker (ook wel stoeldraaier genoemd), een ondernemende timmerman, die het perceel in 1639 voor de somma van f350 aankocht, deed

het zes jaar later weer van de hand. De nieuwe eigenaar, een chirurgijn, telde er maar liefst f1.950 voor neer, meer dan vijfenhalf maal de vroegere waarde. In de transportakte van mei 1645 wordt het perceel als volgt omschreven: 'een nieuw getimmerd huijs ende erve [...] met potinge en de plantinge met de gange en de poorte daer suijt aen staende [...] mitsgaders een vrij eijgen drop ten suijden ende noorden van het selve huijs'. Vier maanden nadien blijkt er rechts in de poort een stookgelegenheid te staan, een losstaande keuken. Dat was te doen gebruikelijk voordat de huizen van stenen rookkanalen waren voorzien. De chirurgijn bouwde deze ruimte verder uit door in september van het zelfde jaar de drop (drupstrook) van zijn buurman ter rechterzijde te kopen. Daar woonde de al genoemde schipper In de Veen.

De koper kreeg toestemming een halvesteens muur tegen diens pand te bouwen en ten behoeve van de binten van zijn loods of schuur diens muur in te bikken om daar een klauwier (muur-anker) in te plaatsen. De gezamenlijke muur bleef het volledige eigendom van de schipper, maar de koper was verplicht er een loden goot boven aan te laten leggen. Ook het onderhoud van de zakgoot kwam voor rekening van de chirurgijn en zijn erven.

Dit soort transacties en de daarbij behorende bedingen hebben ook elders in de Kerklaan plaatsgevonden, met name bij de twee huizen aan de poort waar in de 19e eeuw het aannemersbedrijf gevestigd was. Bij beide huizen is dat in de constructie te zien, maar alleen bij nummer 34 is de transactie schriftelijk gedocumenteerd. In 1845 werd bij onderhandse akte toestemming voor de wijziging verkregen. Omdat het desbetreffende slop bij het erf van de eigenaar behoorde was er geen geld mee gemoeid. In 1645 lag dat anders. De drop langs het schippershuis was circa 9 meter lang –het pand was dus behoorlijk diep– en daarvoor ontving In de Veen f36, vier gulden per strekkende meter. Om te achterhalen hoe breed de strook moet zijn geweest, kunnen we alleen nog te rade gaan bij de bouwverordeningen uit die tijd, de keuren.

De drop

De oorspronkelijke functie van een slop was die van drupstrook,

in het Middelnederlands een (osen)drop geheten. Een 'ose' is de buiten de muur uitstekende punt van het rieten dak. Het woord 'drop' wordt ook nu nog wel gebruikt in de archaïsche notariële taal, in de zinsnede 'recht van drop en waterloop'. Via de osendrop werd het regenwater afgevoerd dat van de daken droop en de strook diende tevens als brandgang. In de middeleeuwse keurboeken (verzamelingen van verordeningen) worden slopen zonder meer verplicht gesteld. De breedte hing samen met het overstek van het dak. Zo was in de Zuid-Hollandse steden een strook van zeven duim voorgeschreven. Bij twee overhangende daken kwam dat neer op zo'n 35 cm. Uiteraard kon een slop ook breder zijn. Dan heette het geen slop meer, maar een poort, waar schuren of huisjes op uitkwamen. Volgens de stedelijke keuren diende er op het eigen erf een ladder te kunnen staan, want bij brand moest de bewoner op zijn eigen dak kunnen klimmen om de vonken te doven die van het buurhuis overwaaiden.

In de loop van de 15e eeuw werden de huizen in de stad hoger, ze werden van een (houten) zoldering voorzien. Er kwamen voorschriften die aangepast waren aan de nieuwe bouwvormen: stenen rookkanalen en harde daken werden binnen de stadsmuren verplicht gesteld. In de stad Gouda bijvoorbeeld waren er vanaf 1488 formeel geen rieten daken meer toe-

gestaan. In weerwil van deze voorzorgsmaatregelen waren er geregeld stadsbranden. Zo brandde Delft in 1536 groten-deels af en ruim een eeuw later, in 1666, was de beruchte brand van Londen. Hoe kon het ook anders met al die nauwe straatjes met naar voren hellende huizen, droog hout, vuren, fakkels en kaarsen, en zelfs hooibergen midden in de stad. Maar ook buiten de stadskernen was het gevaar van brand altijd aanwezig. Losstaande boerderijen, en vooral kerktorens trokken de bliksem aan.

Het getimmerde huis

De gegevens over de stedelijke keuren ontleen ik aan Ruud Meischke, een specialist op het gebied van de ontwikkeling van het huis binnen en buiten de stad. Dorpen komen in zijn studie over huizen en keuren amper voor, maar naar analogie van de huizen die net buiten de stadspoorten mochten worden gebouwd, laat zich toch een beeld vormen van de soorten bouwwerken op het Hollandse platteland in de late Middeleeuwen, de vroegmoderne tijd en vermoedelijk nog lang daarna. In 1603 was het buiten Haarlem nog toegestaan houten huisjes zonder schoorsteen (dus zonder zoldering) te timmeren van 14 voet breed en 8 voet hoog. Dat wil zeggen dat de voorgevel ruim 4,3 m breed geacht werd te zijn en de hoogte tot aan de nok van het dak zo'n 2,5 m. De maten zijn met opzet globaal weergegeven want bij het

*Huizen met rieten wolfsdaken
buiten de poort van Zierikzee.
Detail van het schilderij
'Darinck delven' (anoniem, ca.
1540-1570).
Collectie Stadhuismuseum Zierikzee*

bouwen van zo'n huis werd echt geen duimstok gebruikt. Ook het werkwoord 'timmeren', waarbij we nu aan hout en spijkers denken, heeft een eigentijdse betekenis. Een dergelijke woning had een rieten wolfs- of schilddak en wanden van gevlochten wilgentenen die aan palen werden bevestigd, 'getimmerd'. De wanden werden vervolgens met leem bestreken. Bij brand trok je deze constructie gewoon om.

Dit huizentype staat afgebeeld op een schilderij uit het midden van de 16e eeuw, op het hier weergegeven detail. De huizen hebben zoldering noch stenen rookkanaal; de rook kringelt gewoon door een opening in het rieten dak. Bij het huis rechts vooraan zijn de

palen waaraan de wanden werden vastgezet duidelijk te zien. Dit zijn bedrijfspanen net buiten de stadsmuren van Zierikzee. In deze huizen werd echter ook gewoond. Het latere onderscheid tussen woon- en werkruimten is immers een typisch welvaartsverschijnsel. In deze bedrijven werd zout gewonnen door het branden van 'darinc', een mengsel van zeeklei en zouthoudend veen. Uit de as werd zout verkregen. Uiteraard werd de darinc buiten de stadspoorten gestookt vanwege het brandgevaar. De huizen zien er net en ordelijk uit, maar dat ligt ook aan de idealiserende wijze waarop ze zijn weergegeven; bouwvalligheid werd in de 16e eeuw niet afgebeeld.

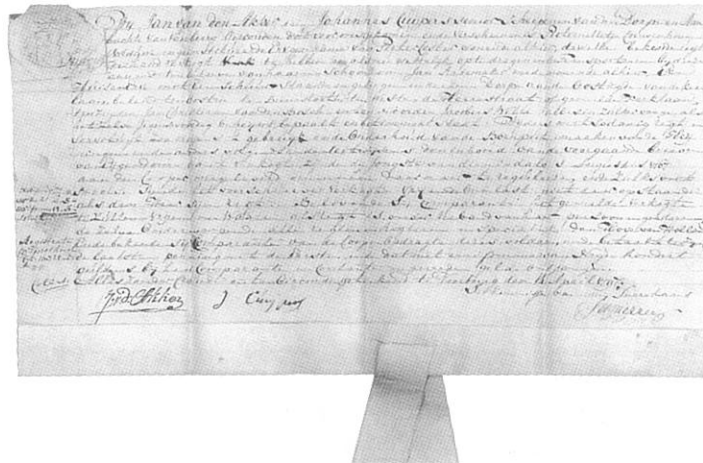
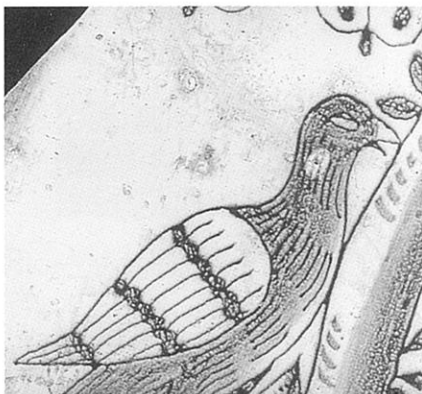
In dezelfde periode moet Voorburg tal van dit soort pandjes hebben gekend, waaronder het huis in de Kerklaan zoals het in 1626 door de stoelenmaker werd aangekocht en ook het tweede en derde huis in de poort, achter de gevel van nummer 38. Tien jaar geleden waren de pandjes binnenshuis nog door een gangetje gescheiden. De maten van deze huisjes zijn vrijwel identiek aan die van de Haarlemse keur uit 1603. Dat kan toeval zijn, maar waarschijnlijker is dat we te maken hebben met een bouwtechnisch 'oermodel'.

Vondsten

Ook dorpen hadden keuren, maar het laat zich denken dat daar minder streng de hand werd

gehouden aan de brandvoorschriften dan in de steden. Dat in de Kerklaan tot in de 18e eeuw in de sloppen open vuren werden gestookt, kan worden afgeleid uit een bodemvondst in het pandje achter de voormalige timmermanswinkel, daar waar eerder de drop is geweest. Door de Archeologische Werkgroep werden er sporen van een beroete ijzeren stookplaat met steenkool aangetroffen, maar geen enkel restant van een rookkanaal. In de zomer werd hier vermoedelijk buiten gekookt. De inhoud van het haardje dateert het als 18e-eeuws. Dat correspondeert met de oudst bekende gegevens van het perceel. In de 'Opdragtbrief' van 14 april 1797 waarbij huis, erf en schuur werden verkocht, wordt 1767 genoemd als jaar van de jongste transportakte.

Overigens bevatte een der keldertjes van dat huis nog meer schatten, waaruit opgemaakt kan worden dat er al een eeuw eerder een woning op dit erf heeft gestaan. Er zijn fragmenten van tegeltableaus met vogels, bloemen en ranken en voorstellingen uit het Oude Testament aangetroffen. Ze kunnen op grond van de stijlkenmerken worden gedateerd in de

'Opdragtbrief van Pieter nelletje Couwenhoven, Weduwe en geinstitueerde Ervgenaame van Pieter Coster aan en ten behoeve van Jan Rademaker. In dato 14 April 1797.'
Perkament, 33.5 x 20 cm.
Collectie auteur

tweede helft van de 17e eeuw. Men kan er tevens uit afleiden dat er in die tijd ook een keuken in het huis is geweest. De tableaux zijn namelijk afkomstig van een fraai betegelde keukenschouw van het type dat in voornamelijk huizen wordt aangetroffen, maar ook bij rijke scheepseigenaren en boeren. Een schouw met bijbelse taferelen was een protestants statussymbool van de eerste orde.

Wie er in de 17e eeuw op dit erf heeft gewoond, zal bij gebrek aan gegevens wel altijd onduidelijk blijven. Pas vanaf 1767 komt er tekening in. Er woonden twee generaties lang boeren. In 1815 werden hun landerijen afzonderlijk geveild. Het erf dat ze zelf bewoonden, werd gelijktijdig van de hand gedaan. De koper, een slager, die er f265 voor betaalde, aanvaardde het 'aardnagel- en wortelvast'. De bepalingen van het volgende artikel - 'bemuurd, beheind, betimmerd, bepaald, bepoot en beplant'-onderstrepen nogmaals de

agrarische functie. Tussen 1844 en 1848 werd de schouw vermoedelijk gesloopt, de termen 'nieuwe stichting en herbouw', in de akte van 1848 vervat, suggereren tenminste een grondige verbouwing. Sinds 1845 is het aanzicht niet meer significant veranderd. En zo eindigt deze historische rondgang door de Kerklaan weer bij het uitgangspunt, bij het culturele erfgoed in de Kerkstraat anno 1998.

Tegelfragment met paars decor (mangaan), 17e eeuw. Vondst uit het huis Kerkstraat 34.
Collectie auteur

Voornaamste literatuur:

Horssen, W.C.N. van, en C. Milot, 'Turfsteken en kleidelven in Voorburg. Archeologisch onderzoek op het terrein 'Oude Haven''. Voorburg, 1995.
Meischke, R., 'Huizen en keuren.' In: De Gotische bouwtraditie. Den Haag, 1988.
Dit is 't memoriboec van Voirburch. Het memorieregister, tevens cartularium van de parochie Voorburg (1338) 1435-1566. Bewerkt en uitgegeven door J.G.J. van Booma. Hilversum, 1991.

Met dank aan het Stadhuis museum Zierikzee.

een dorpsgezicht van Voorburg

Op initiatief van burgemeester J.A. Nederbragt nam het Gemeentebestuur van Voorburg op 5 augustus 1941 het besluit een schilderwedstrijd uit te schrijven. Het thema van de prijsvraag was: 'een dorpsgezicht van Voorburg'. Aan de wedstrijd mochten alleen Nederlandse kunstenaars deelnemen, een bepaling die wel verband zal hebben gehouden met de toenmalige omstandigheden.

Er werden geldprijzen van f300.-, f200.- en f100.- ter beschikking gesteld voor de winnaars van de eerste, de tweede en de derde prijs. De burgemeester nam zelf plaats in de jury en liet zich terzijde staan door de Voorburgse kunstenaar Jan Bakker en door de directeur Gemeentewerken W. van der Sluis. De bekende Haagse kunstenaars Louis Bron en Willy Sluiter completeerden de jury.

Het aantal inzendingen beliep maar liefst 213 schilderijen en het zal voor de jury een heel werk zijn geweest in dit grote aanbod een rangorde vast te stellen. In het gebouw van de openbare school aan de Vlietstraat werd een tentoonstelling van alle inzendingen ingericht. De uitslag van de wedstrijd werd op 23 juli 1942 bekendgemaakt en de officiële opening van de tentoonstelling vond enkele weken later plaats, op 8 augustus. Velen waren uitgenodigd en de feestelijke opening in de raadzaal trok een grote groep belangstellenden. Eerst sprak de burgemeester, als initiatiefnemer, een kort welkomstwoord, waarna Jan Bakker namens de jury het woord voerde. Vervolgens vertrok het gezelschap naar de school voor een bezichtiging van de expositie.

De 213 schilderijen waren in de gangen en de lokalen van de

school opgehangen –het was immers vakantietijd– en de jury had bij de inrichting van de tentoonstelling 'voor een climax gezorgd', zoals de recensent van Het Vaderland het uitdrukte; bij de ingang werd men geconfronteerd met de minder fraaie inzendingen, maar bij verdere voortgang over de expositie nam het niveau toe tot men de laatste zaal bereikte, die van de bekroonden.

De prijswinnaars

De eerste prijs was gewonnen door Charles J. Kemper uit Overschie (1913-1985) met het doek 'Dorpsgezicht', een gezicht op het oude centrum vanuit het oosten, vanaf de overzijde van de Vliet.

In 1940 had Kemper al een schilderwedstrijd te Schiedam gewonnen. De twee bekroningen maakten hem tot een bekend man: hij werd door de pers

geïnterviewd en zelfs werd hij eens als 'de Cézanne van Overschie' aangeduid. Na zijn eerste succes in Schiedam had Kemper eervol ontslag gekregen als politieagent te Rotterdam om zich volledig aan de kunst te kunnen wijden. Hij kreeg financiële ondersteuning en volgde lessen aan de Rotterdamse Academie. Nadien heeft hij als schilder veel succes gehad. Drie jaar na zijn dood werd in Rotterdam een overzicht van zijn werk tentoongesteld.

De tweede prijs, groot f200.-, was toegekend aan een doek van Gerrit van Bruggen met de titel 'Grijs'. Het stelde de Gemeentewerf nabij de Voorburgse Kerkbrug voor. Van Bruggen (1902-1989) woonde in Nieuwerkerk aan den IJssel. Hij had een opleiding bouwkunde gevolgd en was in aanraking gekomen met moderne

Paul van Velsen is redactielid van Historisch Voorburg.

architectuur en typografie. Hij werkte als binnenhuisarchitect en als ontwerper van meubels en speelgoed. G.H. 's-Gravesande, de kunstrecensent van Het Vaderland, meende in zijn schilderij iets terug te kunnen zien van zijn opleiding en beroep. Het was volgens hem 'in lichte kleuren opgezet en volkomen nieuw zakelijk behandeld als geverfde bouwdozen. Maar hij bereikte wat met die koelheid en strakheid, hij gaf iets eigens aan het geheel. In Van Bruggen steekt een persoonlijkheid.'

De Voorburgse schilder Cornelis Rol (1877-1963) won de derde prijs met een gezicht in Park Vreugd en Rust. Rol woonde en werkte in Edam, Amsterdam en Den Haag en van 1929 tot aan zijn dood in Voorburg, aan de Van Woudekade nummer 24. Hij was in Amsterdam leraar tekenen geweest en later gaf hij les aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag. Hij was grafisch ontwerper en heeft veel ontwerpen voor affiches en tijdschriftomslagen gemaakt. Samen met zijn zoon

*Charles Kemper, 'Dorpsgezicht'
(eerste prijs).
Foto collectie Gemeentearchief
Voorburg*

Henricus schilderde hij in de jaren twintig en dertig vele aquarellen van dieren en planten voor de befaamde Verkade-albums. Daarnaast schilderde, tekende en lithografeerde hij landschappen, stadsgezichten en stillevens. Vele mooie plekjes in en rond Voorburg zijn vastgelegd op zijn topografische doeken. Museum Swaensteyn bezit een aantal werken van Cornelis Rol. Het schilderij **'Rust in Vreugd'**, waarmee hij de derde prijs bij de wedstrijd behaalde, is, evenals het

werk van de andere prijswinnaars, aangekocht door de Gemeente Voorburg. 'Rust in Vreugd' van Rol hangt nog altijd in het Voorburgs Gemeentehuis.

Eervolle vermeldingen

Naast deze drie prijswinnende doeken was door de jury nog een drietal kunstwerken met ere vermeld.

Het **'Wintergezicht met de Kerkbrug'** van de Haarlemse schilder Johannes Petri (1890-1972) kwam daarbij op de eerste plaats. Het is een in grijsen geschilderd dorpsgezicht met sneeuw. De kunstrecensent van Het Vaderland maakte aparte melding van het feit dat hij de stemming van dit doek zo goed getroffen vond.

Een tweede eervolle vermelding was er voor het **'Vlietgezicht bij Waldeck'** van Jan E. Akkeringa (1894-1983). Deze Voorburgse kunstenaar, in die tijd werkzaam als leraar tekenen aan het Instituut Wullings in Voorschoten, schilderde voornamelijk Voorburgse dorpsgezichten. Als leerling van zijn beroemde vader J.E.H. Akkeringa (1861-1942), die kort vóór de expositie was overleden, werkte hij in de traditie van de Haagse school, al gebruikte hij lichtere tinten. In 1984 was er in Museum Swaensteyn nog een expositie aan zijn werk gewijd.

De derde en laatste eervolle vermelding betrof **'De Vlieger'** van de Rotterdamse schilder Adriaan (Ad) Kikkert (1914-1995). Hij was opgeleid aan de Rotterdamse Academie en had al een studiereis naar Parijs gemaakt, waar hij het atelier van Kees van Dongen had bezocht. Na de

oorlog won hij de prestigieuze Willink van Collenprijs en nam deel aan een aantal tentoonstellingen in binnen- en buitenland. Hij schilderde en aquarelleerde vooral schepen, stadspaleizen en opgespoten land (bij de Europoort).

Cornelis Rol, 'Rust in Vreugd' (derde prijs).

Foto collectie Gemeentearchief Voorburg

Johannes Petri, 'Wintergezicht met de Kerkbrug' (eervolle vermelding).

Foto collectie Gemeentearchief Voorburg

Reacties

In de pers werd enthousiast gereageerd op de Voorburgse tentoonstelling. De schrijver en dichter Ben van Eysselsteijn besprak de expositie in een kort stuk in de Haagsche Courant van 10 augustus 1942. Hij plaatste het kopje 'Een loffelijk initiatief van de

gemeente' boven zijn verslag, maar wel moest hem van het hart dat er onder de vele inzendingen zowel rijp als groen, 'uit den aard der zaak véél groen', te zien was. Toch had hij de tentoonstelling als een verrassing ervaren, sprak de wens uit dat 'het illuster voorbeeld van Voorburg' elders in den

lande spoedig navolging zou vinden en prees de jury voor haar beslissing: 'De 6 bekroonde doeken zijn ongetwijfeld de besten van de geheele tentoonstelling.'

G.H. 's-Gravesande, de vaste kunstredacteur van Het Vaderland, besprak de tentoonstelling (in zijn krant van 12 augustus 1942) uitgebreider, maar ook veel kritischer dan Van Eysselsteijn.

Hij wijdde lovende woorden aan enkele bekroonde doeken, met name aan die van Van Bruggen en Kikkert, maar sprak ook bedenkingen uit, vooral bij het schilderij dat de eerste prijs had gewonnen, het dorpsgezicht van Kemper: 'een openbaring is het voor mij niet geweest (...). Het geheel is voorzichtig geschilderd, zeer nauwkeurig, maar zonder die wilde drift, die men zoo graag bij jonge mensen ziet. En zonder veel persoonlijkheid. Het geheel heeft iets fotografisch zonder de preciesheid van de z.g. 'gladschilders'.' Ook verder heeft de bespreking van 's-Gravesande een minder juichende toonzetting, vooral omdat hij de gelegenheid van de Voorburgse tentoonstelling aangreep om eens uitvoerig uit te varen tegen het fenomeen van de kunstwedstrijd in het algemeen. In zowel de literatuur als de beeldende kunst had het verschijnsel prijsvraag al veel onheil gesticht, aldus de recensent.

Het publiek liet zich intussen door de kritiek niet weerhouden. De tentoonstelling in het

Ad Kikkert, 'De Vlieger' (eervolle vermelding).

Foto collectie Gemeentearchief Voorburg

schoolgebouw had zoveel succes dat men besloot de duur van de expositie, van 8 tot en met 15 augustus 1942, met een week te verlengen. Er kwamen wel 2755 betalende bezoekers een kijkje nemen en van de mogelijkheid inzendingen te kopen werd ruim gebruik gemaakt.

Het Gulden Boek

Gegevens over de schilderijen-tenstoonstelling zijn te vinden in het 'Gulden Boek' van Voorburg, dat in het Gemeentearchief wordt bewaard. Dit boek-in-handschrift werd bij besluit van 1 juli 1942

(dus korte tijd vóór de expositie) ingesteld door burgemeester Nederbragt en diende om er de geschiedenis van Voorburg in uit te schrijven.

Het boek bevat hoogtepunten uit de geschiedenis van Voorburg vanaf de Romeinse tijd tot 2 oktober 1828, zoals opgetekend door drs. R.J. Pabon, conservator eerste klasse van het Haagse Gemeentearchief. Grotere en kleinere Voorburgse gebeurtenissen van 1828 tot heden werden vervolgens in andere schoonschrijvende handen genoteerd en nog altijd worden ze zo fraai vastgelegd.

*Jan Akkeringa, 'Vlietgezicht bij Waldeck' (eervolle vermelding).
Foto collectie Gemeentearchief
Voorburg*